

Кернякевич-Танасійчук Ю.В.

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СФЕРА СПІВПРАЦІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИК УКРАЇНИ

УДК 343.8

Постановка проблеми. Твердження про наявність тісних взаємозв'язків між кримінально-виконавчою та кримінологічною (профілактичною) політикою України може вважатися аксіомою і не потребує додаткових аргументів для доведення. Відповідна взаємодія зумовлена приналежністю як кримінально-виконавчої, так і кримінологічної (профілактичної) політики до системи такого складного політико-правового явища як політика у сфері боротьби зі злочинністю, яка також включає кримінально-правову та кримінальну процесуальну складові. Будучи структурними елементами політики у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політика об'єднані спільною метою – зниження рівня злочинності. Свого часу А. Ф. Зелінський та І. М. Даньшин вважали, що кримінологічна політика – це науково обґрунтована стратегія і тактика запобігання злочинності за допомогою системи заходів спеціально-кримінологічного характеру, а також шляхом відвернення конкретних злочинів і припинення їх. Кримінологічна політика реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної і економічної ситуації, що постійно змінюється [1, с. 34].

Інакше кажучи, кримінологічна політика – це діяльність держави у сфері запобігання злочинності. Саме запобігання злочинності є ключовим завданням кримінологічної (профілактичної) політики.

Кримінологічна політика тісно пов'язана із кримінально-виконавчою політикою, завданнями якої (кримінально-виконавчої) є, у першу чергу, забезпечення реалізації кримінальної відповідальності і досягнення цілей, визначених у ст. 1 Кримінально-ви-

конавчого кодексу України, серед яких, зокрема, можна виділити запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. На формування і розвиток стратегії кримінально-виконавчої політики буде впливати розвиток науки кримінології, яка, поряд з іншими науками, розробляє проблеми боротьби зі злочинністю. Отже, кримінологічні напрацювання в частині характеристики таких видів злочинності, як рецидивна злочинність, злочинність у місцях позбавлення волі, їх детермінант, заходів запобігання і протидії, деталізації заходів загальної та індивідуальної профілактики в кримінально-виконавчих установах – усі ці моменти безперечно будуть проявлятися у здійснюваній кримінально-виконавчій політиці[2, с. 149-150].

Таким чином, запобігання злочинності, яке ще можна назвати змістовною наповненістю кримінологічної (профілактичної) політики водночас виступатиме однією з цілей кримінально-виконавчої політики, зокрема, в частині запобігання рецидивній та пенітенціарній злочинності.

Метою статті є здійснення характеристики запобігання злочинності як сфери співпраці кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик України.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політики взаємодіють як окремі самостійні сфери пенальної політики, яку, досліджуючи інститут покарання, виділяє Є. С. Назимко. Він вважає, що кримінологічна сфера пенальної політики забезпечує загальну превенцію, запобігання вчиненню злочинів особами, що відбувають чи відбули покарання, формуванню кримінальної субкультури[3, с. 11].

Т. М. Клюканова зазначає, що нерідко з політики профілактики злочинів виділяється пенітенціарна політика (політика попередження рецидивної злочинності)[4, с. 36].

Не зовсім коректним є ототожнення пенітенціарної політики та політики попередження рецидивної злочинності. Кримінально-виконавча політика справді перетинається з кримінологічною політикою запобігання рецидивній злочинності, але лише в певній частині.

Задля підтвердження нашої позиції наведемо думку В. С. Батиргарєєвої, докторська дисертація якої присвячена кримінологічним засадам запобігання рецидивній злочинності в Україні [5].

З точки зору вченої, кримінологічною політикою запобігання рецидивній злочинності мають охоплюватися, принаймні, чотири основні напрями: а) законодавча регламентація врахування при кваліфікації вчиненого і призначенні покарання випадків рецидиву злочинів; б) організація певного порядку відбування рецидивістами покарання; в) надання допомоги засудженим протягом відбування покарання та після звільнення від нього; г) встановлення соціального контролю за поведінкою звільнених від покарання осіб [6, с.217]. Лише названі В. С. Батиргарєєвою останні три напрями кримінологічної політики запобігання рецидивній злочинності перебувають у безпосередньому сплетінні з кримінально-виконавчою політикою. Розглянемо детальніше ці напрями.

Ще наприкінці 60-х років ХХ ст. стосовно такого напрямку кримінологічної політики запобігання рецидивній злочинності, як організація належного порядку відбування рецидивістами покарання, законодавцем та правозастосувачем приділялася значна увага, що виявилось, зокрема, у розв'язанні проблем класифікації засуджених і їх розподілу у місцях позбавлення волі [6, с. 219].

Питання первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань розглянуті в однойменній дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук І. С. Яковець [7]. Так вчена під класифікацією засуджених до позбавлення волі в найбільш загальному виді розуміє такий співмірний, безперервний поділ осіб, яким притаманні ознаки загального поняття «засуджений до позбавлення волі», що здійснюється на підставі єдиних об'єктивних суттєвих ознак, які відбивають відомості про злочин й особу, ставить за мету забезпечення диференціації виконання покарання, а його результатом є отримання системи груп засуджених, кожна з яких має свою специфіку, властиву тільки їй [8, с. 23].

На нормативно-правовому рівні питання класифікації засуджених та організації належного порядку відбування рециди-

вістами покарання регулюється Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України). Так, до прикладу, відповідно до ч. 2 ст. 92 КВК України вперше засуджені до позбавлення волі тримаються окремо від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Надання допомоги засудженим протягом відбування покарання та після звільнення як напрямкримінологічної політики запобігання рецидивній злочинності в частині надання допомоги особам, які звільненні від відбування покарання закріплено у главі 24 КВК України.

Сьогодні не можна також оминати увагою питання соціальної адаптації звільнених від покарання осіб, бо, як справедливо заявляє В. С. Батиргареева, на майбутнє робота із соціальної адаптації осіб, які відбули покарання, – один із пріоритетних напрямків кримінологічної політики держави у сфері боротьби з рецидивною злочинністю[6, с. 227].

Проілюстровані вище напрями кримінологічної політики запобігання рецидивній злочинності відображають взаємодію кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик України.

Ведучи мову про суб'єктів, для яких запобігання злочинності є однією з головних функцій у межах правоохоронної та правозастосовної діяльності, слід зазначити, що до їх числа належать правоохоронні та правозастосовні органи, їх підрозділи, відділи, служби, управління. Серед них В. В. Голіна називає органи і установи виконання покарань[9, с. 66].

До того ж, як голошує В. О. Меркулова, головна роль у реалізації засобів профілактики злочинів, виправленні засуджених під час відбування покарання належить персоналу установ виконання покарання[10, с. 192].

Першим, хто комплексно розглянув установу виконання покарання в якості суб'єкта запобігання злочинам був професор О. Г. Колб. У результаті дослідження ролі і місця установ виконання покарань у системі суб'єктів запобігання злочинам автор справедливо запропонував КВК доповнити главою 19-1 «Запобігання злочинам в УВП», у якій чітко визначити: поняття профілактики

злочинів; об'єкти профілактичного впливу; принципи діяльності щодо запобігання вчиненню злочинів; соціально-правові наслідки постановки особи на профілактичний облік; суб'єкти запобігання злочинам в УВП, їх взаємодію з іншими правоохоронними органами тощо. Як стверджує О. Г. Колб, такий підхід дозволить привести діяльність персоналу колоній до вимог ст. 19, 63 Конституції України, відповідно до яких будь-які правообмеження щодо засуджених мають вводитись тільки на основі закону, а не відомчих нормативно-правових актів ДКВС, що здійснюється в умовах сьогодення функціонування цієї системи[11, с. 12].

Таким чином, для органів та установ виконання покарань, природа яких зрозумілою є з їхньої назви, а саме: вони покликані забезпечувати реалізацію кримінально-виконавчої політики, притаманною є також криминологічна (профілактична) діяльність щодо запобігання рецидивній злочинності загалом та пенітенціарній злочинності в тому числі.

І. М. Копотунпоняття «запобігання злочинам у виправних колоніях України» визначає як різновид соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її виявів у місцях позбавлення волі засудженими, які відбувають покарання у виправних колоніях[12, с. 19].

Розглядаючи механізм запобігання злочинності в місцях позбавлення волі, слід зазначити, що він здійснюється шляхом проведення як загальних, так і індивідуальних заходів. Загальні заходи охоплюють коло актуальних питань, пов'язаних з виявленням і усуненням причин та умов, що сприяють рецидиву злочинів і порушенню режиму в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, а також вчиненню злочинів з боку осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Заходи такого рівня є досить різноманітними та численними, мають специфічний характер, зумовлений контингентом засуджених, видом покарання, типом кримінально-виконавчої установи, місцем відбування чи виконання покарання. Органи й установи виконання покарань можуть застосовувати такі спеціальні заходи криминологічної профілактики, відвернення і припинення злочинів: здійснення

постійного оперативного контролю за засудженими, проведення комплексних профілактичних операцій у місцях позбавлення волі; протидія професіоналізації і консолідації злочинців у зоні; удосконалення пенітенціарної практики, контролю; використання спеціальних заходів щодо переорієнтації антигромадської настанови особи; боротьба з проявами кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі; відвернення і припинення рецидиву злочинів; допомога громадських, релігійних організацій у роботі із засудженими та ін. Індивідуальне запобігання – це діяльність адміністрації установ виконання покарань, спрямована на виявлення засуджених, від яких можна чекати на вчинення злочинів, і застосування до них відповідних заходів запобіжного впливу. Запобігання рецидиву злочинів при виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, передбачає: створення обстановки, яка виключала б можливість вчинення нового злочину, порушення трудової дисципліни і правил поведінки, проживання та ресстрації; профілактичний облік криміногенних осіб; надання допомоги засудженим тощо[9, с. 76].

Складовими елементами діяльності щодо запобігання злочинам О. Г. Колб називає основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених[11, с. 11], визначені у ст. 6 КВК, до яких належать: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробация, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив.

Зважаючи на відсутність у нормативно-правових актах визначення поняття «основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених» й те, що воно має юридичне значення при встановленні передбачених законом правообмежень для осіб, які відбувають покарання в УВП, у тому числі відносно тих, стосовно яких здійснюються заходи індивідуального запобігання злочинам, науковець запропонував власне тлумачення зазначеного терміна. Зокрема, під основними засобами виправлення та ресоціалізації слід розуміти закріплені в нормативно-правових актах форми впливу та особистість засудженого, напрями діяльності УВП та останнього, що забезпечують процес позитивних змін і свідоме

відновлення особи в соціальному статусі повноправного члена суспільства. Основу змісту цього поняття становить єдність психічних процесів особи, що беруть участь в усвідомленні нею об'єктивного світу та свого власного буття[11, с. 11].

Центральне місце серед складових елементів діяльності щодо запобігання злочинам займає режим, інакше кажучи, встановлений порядок виконання та відбування покарання.

Розглядаючи концепцію кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі, Н. В. Кльован обґрунтовано стверджує, що режим, як порядок і умови виконання позбавлення волі, має найбільший потенціал до виконання кримінологічних завдань, поставлених перед місцями позбавлення волі, та застосування кримінологічних засобів в пенітенціарній діяльності, що відтворюється в його кримінологічній функції[13, с. 555].

Враховуючи те, що режим в місцях позбавлення волі має специфіку дії стосовно простору (спеціальні державні установи), часу (з моменту набрання чинності судового вироку, впродовж визначеного судом терміну, до моменту звільнення ув'язненого) та підстав (призначення покарання особі, винної у вчиненні злочину), його кримінологічна функція стосується як недопущення вчинення нових злочинів ув'язненою особою під час перебування в установі закритого типу, так і закріплення позитивної суспільно прийнятної поведінки на подальший період після її звільнення. Якщо в першому випадку дія режиму відчувається ув'язненими безпосередньо і постійно, то в другому випадку режим, як система певних правил, має залишковий ефект. При цьому поведінка особи після звільнення з місць позбавлення волі поряд з іншими факторами показує глибину впливу режиму на особистість під час відбування покарання в місцях позбавлення волі. Відповідно й оцінка ефективності кримінологічної функції режиму формується з урахуванням, перед усім, показників злочинності ув'язнених, а також рецидивної злочинності осіб, звільнених з місць позбавлення волі[13, с. 560].

Висновки. Отже, враховуючи наведене вище, можемо зробити наступні узагальнення. По-перше, в основному джерелі кримінально-виконавчої політики – КВК України серед цілей

кримінально-виконавчого законодавства названо запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. А тому для кримінально-виконавчої політики притаманною є кримінологічна функція – запобігання злочинності. По-друге, взаємозв'язок кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик проявляється в тому, що пенітенціарна злочинність є предметом впливу кримінологічної (профілактичної) політики. По-третє, органи і установи виконання покарань виступають не лише суб'єктами реалізації кримінально-виконавчої політики, вони одночасно виконують роль суб'єктів запобігання злочинності. По-четверте, основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених, серед яких центральне місце займає режим (порядок і умови виконання позбавлення волі), наділені кримінологічною функцією. По-п'яте, кримінально-виконавча політика взаємодіє з кримінологічною (профілактичною) політикою в сфері запобігання рецидивній злочинності, яка включає в якості складової частини –пенітенціарну злочинність.

1. Зелінський А. Ф. Кримінальна політика: за і проти / А. Ф. Зелінський, І. М. Даньшин // *Право України*. – 1992. – № 8. – С. 29–35.
2. Медичький І. Б. *Запобігання злочинності: Навчальний посібник*. – Івано-Франківськ, 2008. – 231 с.
3. Назимко Є. С. *Депеналізація як елемент пенальної політики України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Назимко Єгор Сергійович; Академії адвокатури України.* – К., 2011. – 22 с.
4. Ключанова Т. М. *Основные тенденции уголовно-исполнительной политики Российской Федерации в XXI веке / Т. М. Ключанова // Уголовная политика России в XXI столетии: Сб. науч. статей / Под ред. доктора юридических наук, профессора В.И. Тюнина.* – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 35-41.
5. Батиргареева В. С. *Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Владислава Станіславівна Батиргареева; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.* – Харків, 2010. – 47 с.

6. Батургарєєва В. С. Засади кримінологічної політики боротьби з рецидивною злочинністю в Україні // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. – Івано-Франківськ – Харків, 2016. – С. 216-230.
7. Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Яковець Ірина Станіславівна; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2006. – 31 с.
8. Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань : монографія / І. С. Яковець. — Х. : Кроссрод, 2006. — 208 с.
9. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В.В. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
10. Меркулова В. О. Запобігання пенітенціарній злочинності: сутність та напрями реформування кримінально-виконавчого законодавства / В. О. Меркулова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 4. – С. 190-193.
11. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Колб Олександр Григорович; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007. – 34 с.
12. Копотун І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. М. Копотун; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014. – 42 с.
13. Кльован Н. В. Концепція кримінологічної функції режиму в місцях позбавлення волі / Н. В. Кльован // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф.крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». — Миколаїв : Іліон, 2016. — С. 552-574.

Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Запобігання злочинності як сфера співпраці кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики України

У статті розглядається питання запобігання злочинності як сфера співпраці кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик України. Аналізуються окремі напрямки взаємодії кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик України щодо запобігання рецидивній та пенітенціарній злочинності. Досліджується кримінологічна (профілактична) діяльність органів та установ виконання покарань.

Ключові слова: кримінально-виконавча політика України, кримінологічна (профілактична) політика України, запобігання рецидивній злочинності, запобігання пенітенціарній злочинності, органи та установи виконання покарань.

Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Предотвращение преступности как сфера сотрудничества уголовно-исполнительной и криминологической (профилактической) политик Украины

В статье рассматривается вопрос предотвращения преступности как сфера сотрудничества уголовно-исполнительной и криминологической (профилактической) политик Украины. Анализируются отдельные направления взаимодействия уголовно-исполнительной и криминологической (профилактической) политик Украины относительно предотвращения рецидивной и пенитенциарной преступности. Исследуется криминологическая (профилактическая) деятельность органов и учреждений исполнения наказаний.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная политика Украины, криминологическая (профилактическая) политика Украины, предотвращения рецидивной преступности, предотвращения пенитенциарной преступности, органы и учреждения исполнения наказаний.

Kernyakevych-Tanasychuk Y.V. Crime prevention as the scope of cooperation between the penal and the criminological (preventive) policies of Ukraine

Assertion about the close relationships between the penal and the criminological (preventive) policies of Ukraine can be considered axiomatic and requires no additional arguments to prove. Appropriate interaction due to the fixture as the penal and the criminological (preventive) policy to such a complex system of political and legal phenomenon as a policy in the fight against crime, which also includes criminal law and criminal procedural components. As structural policy in the fight against crime, the penal and the criminological (preventive) policy share a common goal—reducing crime.

The criminological (preventive) policy is a state activity in the prevention of crime. Crime prevention can still be called meaningful fullness criminological (preventive) policy.

Simultaneously, the main source of penal policy—the Penal Code of Ukraine among the go also for penal legislation called the prevention of new crimes as prisoners,

and others. So for the penal policy a criminological function (the prevention of crime) is inherent.

The relationship of the penal and the criminological (preventive) policies appears that prison crime is subject to the influence of the criminological (preventive) policy. The authorities and penal institutions serve not only be are rs of penal policy, they simultaneously serve as subjects of crime prevention.

The main means of the correction and social recovery of prisoners, among them central to the mode (order and subject to imprisonment), are endowed criminological function.

The penal policy in teracts with the criminological (preventive) policy in the field of prevention of recidivism, which features as part of prison crime.

Keywords: the penal policy of Ukraine, the criminological (preventive) policy of Ukraine, prevent recidivism, penal crime prevention, the authorities and penal institutions.

Тідгірна В.Т.

ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

УДК 347.56:614.25

Актуальність. Праця медичних працівників безпосередньо пов'язана з реалізацією конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я та медичну допомогу. Однак природа медичної діяльності така, що її результат об'єктивно буває самим несприятливим і нерідко пов'язаний з заподіяння шкоди, що може стати предметом кримінально-правової оцінки. Водночас специфікою юридичної відповідальності медичних працівників є проблема законодавчо не закріпленої дефініції «лікарської помилки», що є суттєвою прогалиною національного законодавства і потребує негайного наукового доопрацювання.

Науковий ступінь розробки. В Україні лікарська помилка є популярним предметом досліджень, як лікарів, так і юристів. Цій темі присвячено публікації таких авторів, як Ю. С. Зальмунін, Ю. Д. Сергєєв, В. А. Глушков, Є.Е. Черніков, М. М. Зарецький, Н. М. Чернікова, М. Н. Малєйна, С. Г. Стеценко, І. А. Зайцева, В. В. Толімін, Ю. І. Сосєдко, В. А. Риков, Є. О. Малаєва, В. І. Колосова, К. В. Малаєв, В. В. Сергєєв. Проте її висвітлення носило фрагментарний характер, що й зумовило доцільність спеціального дослідження в межах теми цієї роботи.